

WOJCIECHA PIASKA PROJEKT UPRAWIANIA ANTROPOLOGII W HISTORII

(Wojciech Piasek, *Historia jako wiedza lokalna. „Antropologiczne przesunięcie” w badaniach nad historiografią PRL*)

CZESŁAW ROBOTYCKI

Dorobek naukowy i działalność związana z organizacją nauki Wojciecha Piaska jest mi znana dzięki kontaktom badawczym i dydaktycznym, jakie mam z historykami podejmującymi tzw. nieklasyczne sposoby interpretacyjne problemów historiograficznych oraz antropologii historycznej. Od 2005 roku badacz ten był współorganizatorem (razem z Jackiem Kowalewskim, pracownikiem UWM w Olsztynie) Forum Humanistycznego, czyli corocznych zjazdów młodych pracowników naukowych (głównie adiunktów): historyków, antropologów, filozofów, socjologów, literaturoznawców, archeologów z ośrodków akademickich Torunia, Olsztyna, Warszawy, Krakowa, Wrocławia i Poznania, na których podejmowano dyskusje ważnych problemów humanistyki. Forum istnieje do dzisiaj, a wśród podnoszonych kwestii znalazły się: zagadnienia materialności w humanistyce, konteksty poznawcze, kulturowe i instytucjonalne tzw. zwrotów badawczych, zjawisko i proces antropologizowania humanistyki, kwestie granic dyscyplinarnych w naukach humanistycznych, zaangażowania badaczy, czyli strategii społecznej egzystencji humanistów. Wszystkie te problemy, po dyskusjach, zamieniły się w wydawnictwa, których współredaktorem (ze wspomnianym J. Kowalewskim) jest Wojciech Piasek, występujący również jako współautor programowych wstępów i autor tekstów zawartych w zbiorach. We wszystkich swoich publikacjach eksponuje on obecne zainteresowania, na które składają się zagadnienia statusu kulturowego wiedzy historycznej w perspektywie badań metodologicznych i historiograficznych, a szczegółowymi kwestiami pozostają historyczne opisy kultury czasów PRL.

Drogę dochodzenia do tych zagadnień Piasek miał ciekawą, a sukcesy osiągnął dzięki samodzielnym studiom, tak jak powinni to robić badacze. Jego pierwsze zainteresowania dotyczyły archeologii, w tym nowoczesnego rozumienia statusu faktów materialnych w archeologii i historii, następnie intrygujące go kwestie historyczne odnosiły się do teorii feudalizmu, by dojść do antropologii historycznej i historii niestroniącej od problemów interdyscyplinarności w humanistyce. Widać to wyraźnie w napisanych przez niego obszernych wstępach do prac zebranych Karola Górskiego¹. Znajdziemy w nich tezę

¹ W. Piasek, *Człowiek – Kultura – Absolut. Pisarstwo historyczne Karola Górskiego*,

mówiącą o powojennym piarstwie autora *Zarysu dziejów katolicyzmu polskiego* – że wywodzi się ono z przemyśleń W. Diltheya o klasycznej historiografii. Myśl Górskiego, wsparta na tomizmie, socjologii humanistycznej, antropologii społecznej i kulturowej², jest oryginalną, trudną do zakwalifikowania, zdeterminowaną światopoglądowo wersją uprawiania nauki. Wojciech Piasek, odwołując się w przypadku Górskiego do znanych też Clifforda Geertza o życiu warunkującym naukowe przekonania oraz do też swojego mistrza Wojciecha Wrzoska, dowodzi, że na tym polega możliwy aspekt antropologizacji historii.

Piasek podobnie też myślał w kilku innych sytuacjach badawczych, gdy niebanalne biografie i kontekst kulturowy życia uczonych czynił bazą omawiania i analiz ich dzieł, które stawały się z czasem projektem metodologicznym w polskiej historii. Tak było ze studium metodologicznym o twórczości naukowej Witolda Kuli, któremu badacz poświęcił osobną monografię³. Warto tu przytoczyć kilka charakterystycznych zdań z jednego z innych jego artykułów, w którym omawiając koncepcje feudalizmu kilku polskich historyków tej miary co Tadeusz Manteuffel, Henryk Łowmiański, Stefan Kieniewicz, Karol Modzelewski, Sławomir Gawlas, pisze tak: „Obraz średniowiecza w tych pracach jest bezpośrednio określany przez kategorie kultury badacza, a konceptualizowana odmienność ma powierzchowny charakter. Rzeczywistość społeczno-ustrojową, gospodarczą, określaną jako feudalizm, traktuje się w nich jako etap postępowego rozwoju kultury historyka. W zantropologizowanym dyskursie historycznym o gospodarce i społeczeństwie feudalizm przestaje być epoką społeczno-ustrojową, gospodarczą, stanowi zaś pewien stan kultury w antropologicznym rozumieniu. Historyk-antropolog, zmierzając do jej zrozumienia, dokonuje interpretacyjnej rekonstrukcji swoistego dla niej kontekstu pojęciowego”⁴.

Pojęcia „antropologizacji” Wojciech Piasek używa w kilku znaczeniach. Pomaga mu w tym dobra znajomość – oprócz literatury z metodologii historii – lektur antropologicznych, przy czym w przypadku tych ostatnich wiele idei czerpie z prac Geertza. Tam, gdzie interpretuje rozważania Kuli, u którego nie dostrzega bezpośrednich zapożyczeń z teorii antropologicznych, ponieważ tenże autor traktuje kulturę jako aktywną, humanistyczną strukturę, wystarczają ogólne stwierdzenia o historii postrzeganej w perspektywie antropologicznej. Natomiast w kolejnych artykułach, poświęconych już nowszej problematyce, lektury i odniesienia antropologiczne są coraz częstsze. I tak, gdy badacz porusza problemy zaangażowania, posługuje się tezą wspomnianego Geertza o antropologii interpretacyjnej, ale powiada, że nie ma jednego stylu pisania i uprawiania historii, tak więc pytanie o zaangażowanie pozostanie nie do końca wyjaśnione⁵. W tekście

[w:] K. Górski, *Społeczne podstawy kultury. Zbiór prac*, Toruń 2006, s. IX–LXXVI; id., *Historia Kościoła jako historia religijności – stosunku osobistego i społecznego do Boga – w piarstwie historycznym Karola Górskiego*, [w:] K. Górski, *Zarys dziejów katolicyzmu polskiego*, Toruń 2008, s. XXI–LIV.

² Id., *Człowiek – Kultura – Absolut...*, s. XIV–XV.

³ Id., *Antropologizowanie historii. Studium metodologiczne twórczości Witolda Kuli*, Poznań 2004.

⁴ Id., *Wokół koncepcji feudalizmu. W dialogu kulturowym z współczesną mediewistyką polską*, [w:] *Mediewistyka polska w XX wieku (wybrane problemy)*, red. S. Kwiatkowski, Wrocław, s. 67–68.

⁵ J. Kowalewski, W. Piasek, *Wprowadzenie*, [w:] *Zaangażowanie czy izolacja? Współ-*

o zwrocie ku rzeczom w archeologii i historiografii, napisanym razem z Kowalewskim, przypomina, że problem zaczął się od archeologii, rzeczom zadano pytania aksjologiczne (a więc antropologiczne), by uzyskać dla nich status podobny do kategorii językowych, chodzi o sensory symboliczne i pozajęzykowe⁶. Także sposób, w jaki doświadczamy rzeczy, jest dzisiaj ważny. Wypowiadają się na ten temat teoria literatury, archeologia, antropologia muzeologiczna – powinna też historia. W artykule o granicach nauk i interdyscyplinarności⁷ autor – wykorzystując pomysły Andrzeja Zybertowicza o dwóch modelach nauki, obiektywistycznym i konstruktywistycznym⁸, oraz tezy Clifforda Geertza o etnografii myślenia⁹ – przekonuje, że nastąpiła zmiana sposobu rozumienia świata z wymiaru uniwersalnego na wymiar kulturowy i w wyniku tego mówi się, że granice poznania wyznacza tożsamość kulturowa, a tym samym interdyscyplinarność może być analogią do wielokulturowości. Kolejny ważny tekst Piaska jest poświęcony antropologizowaniu historii i humanistyki¹⁰. Stawia on w nim tezę, że o antropologizacji historii można mówić od czasów działalności „ojców założycieli” szkoły *Annales*. Przybierała ona różne postaci i wszędzie tam, gdzie epistemologie zależą od charakterystyk kulturowych, możemy mówić o antropologizacji humanistyki. W kolejnej tekście o tak zwanych zwrotach badawczych Piasek pisze, że w historii są one wtórnym efektem zmian zachodzących w filozofii, socjologii, antropologii i teorii literatury¹¹.

Przedstawiłem w skrócie największym problematykę głównych tematów podejmowanych przez Wojciecha Piaska, by pokazać całe spektrum możliwych zakresów znaczeniowych kategorii antropologizacja, których autor używa w odniesieniu do historii i humanistyki. Zarówno swoje pomysły, jak i te, które referuje, opiera na wiedzy czerpanej z antropologii kulturowej i społecznej, filozofii nauki, nieklasycznej socjologii wiedzy. Najczęściej cytowanymi autorami w tych tekstach są Andrzej Zybertowicz (toruński socjolog; autor pracy o modelach poznania) i Clifford Geertz (amerykański antropolog kultury; autor między innymi takich kategorii jak opis gęsty, wiedza lokalna, a także słynnej frazy „być tam, pisać tu”, pokazującej różne optyki badawcze, których w praktyce wymaga opis antropologiczny). Jak powyższe pomysły tych i innych autorów

czesne strategie społecznej egzystencji humanistów, red. iid., Olsztyn 2007, s. 7–11.

⁶ J. Kowalewski, W. Piasek, *Z tęsknoty za Rzeczywistością. Uwagi na marginesie projektu „zwrotu ku rzeczom” w historiografii i archeologii*, [w:] *Rzeczy i ludzie. Humanistyka wobec materialności*, red. J. Kowalewski, W. Piasek, M. Śliwa, Olsztyn 2008, s. 61–81.

⁷ W. Piasek, *Granice dyscyplin i „integracja nauk” – interdyscyplinarność w historiografii modernistycznej*, [w:] *Granice dyscyplin-arne w humanistyce*, red. J. Kowalewski, W. Piasek, M. Śliwa, Olsztyn 2006, s. 111–121.

⁸ A. Zybertowicz, *Przemoc i poznanie. Studium z nieklasycznej socjologii wiedzy*, Toruń 1995, s. 58–70.

⁹ C. Geertz, *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*, przeł. D. Wolska, Kraków 2005, s. 158.

¹⁰ W. Piasek, *Antropologizowanie antropologizowania historii – metodologiczna refleksja nad zjawiskiem*, [w:] *Antropologizowanie humanistyki. Zjawisko – proces – perspektywy*, red. J. Kowalewski, W. Piasek, Olsztyn 2009, s. 189–207.

¹¹ Id., *Pojęcie „zwrotu” badawczego jako zjawiska kulturowego w kontekście „sporu o kulturę”*, [w:] *„Zwroty” badawcze w humanistyce. Konteksty poznawcze, kulturowe i społeczno-instytucjonalne*, red. J. Kowalewski, W. Piasek, Olsztyn 2010, s. 85–102.

adaptować aplikować do polskich badań historycznych? Pomysły te znoszą bowiem klasyczne pojęcie prawdy, do której dąży badacz, rozumiejąc przez nią zgodność opisu z rzeczywistością empiryczną, zachodzącą przy określonych warunkach, na rzecz prawdy jako cechy wewnątrzsystemowej, określonej światopoglądowo. Oto pytanie, które stawia w swoich tekstach Piasek. Autor skupia się w nich na kwestiach wokół metodologii historii i na problemach humanistyki, a szczególnie interesujące są dla niego procesy jej antropologizowania, przez co należy uznawać wszelkie kontekstowe odwołania do innych dyscyplin wiedzy humanistycznej i traktowania jako wspólnego pola badawczego powstałego w wyniku procesów transdyscyplinarnych, co oznacza przenikanie się analiz na poziomie problemów i metod.

Problem lokalności wiedzy tak właśnie rozumianej jest tytułowym problemem rozprawy zatytułowanej *Historia jako wiedza lokalna. „Antropologiczne przesunięcie” w badaniach nad historiografią PRL*. Jest to książka o stylach/sposobach uprawiania historii w Polsce lat 1945–1989. Rozprawa ma dwie części.

W pierwszej autor przedstawia poglądy Geertza na antropologię i proponuje sposób ich wykorzystania w interpretacjach polskiego dorobku historiograficznego. Przypuszczam, że recenzowane opracowanie, będące bardzo dobrym merytorycznym zwieńczeniem wieloletnich zainteresowań Wojciecha Piaska, zamknie pewien etap w jego poszukiwaniach badawczych.

Siatkę pojęciową potrzebną mu do interpretacji skonstruował z kilku ważnych kategorii znanych z koncepcji autora esejów o interpretacji kultur. Po pierwsze, to rozumienie kultury jako symbolicznego mechanizmu kontrolnego obowiązującego w lokalnych warunkach. Clifford Geertz uważa, że kultura w innych formach nie istnieje, należy więc zawsze uznawać jej kontekstowy charakter. Kolejna kategoria to etnografia współczesnego myślenia, która bierze się z przekonania, że myślenie jest wymianą form symbolicznych dostępnych przez język, sztukę, rytuał, teorię/naukę, technologie i inne, ergo, analiza tych form daje odpowiedź na kwestie sposobu bycia w świecie, można więc opisać ten świat, w którym to myślenie znaczy. Dalej można powiedzieć, używając jego (Geertza) słów, że „jest różnica między kulturą, jaka istnieje w sklepiku handlarza, a antropologią, która zawiera się w książkach”. Stąd kolejne pojęcie, a raczej fraza, „być tam, pisać tu”. Teksty Geertza należą do dwóch porządków, o których ich autor powiada, że jedno są studiami terenowych przypadków, a drugie nazywa etnografią etnografii. Obie wersje realizują w użyciu metodologiczny postulat gęstego opisu, kolejnego pojęcia z wokabularza C. Geertza. Wojciech Piasek za pomocą takich założeń i kategorii poszukuje odmienności, jak sam mówi, „historiozoficzno-metodologicznych”, oraz diagnoz ich funkcjonowania w kulturze.

Czyni powyższe w drugiej części pracy, przedstawiając studium pisarstwa historycznego Karola Górskiego. Już pierwsza idea – rozpatrywania twórczości jednego autora – nawiązuje do antropologicznej tradycji studium pojedynczego przypadku (*case study*). Jest to zamierzony autorski wybór, wskazujący, że jest mu znana tradycja dyscypliny i że jej nie lekceważy, gdy mówi o współczesnym antropologizowaniu jako procesie dokonującym się w naukach humanistycznych.

Autor w sześciu rozdziałach książki dokonał niezwykle drobiazgowej analizy światopoglądu Górskiego, podkreślając, jak wiele jego pomysłów ma ugruntowanie filozoficzne i religijne. Podobnie szczegółowo są przedstawione problemy interpretacji

historycznej, rola kontekstu kulturowego i szczegółu obyczajowego w wyjaśnianiu historycznym, co najpełniej wyraziło się u niego koncepcją koinologii. Te konteksty są w pracach Górskiego niezwykle ważne z merytorycznego punktu widzenia. Bez ich uwypuklenia i analizy, której dokonał Piasek, oryginalność tamtej *avant la lettre* antropologizacji byłaby niedoceniona. Odrębność i oryginalność badań nad polskim chrześcijaństwem (historia jako dzieje łaski boskiej), duchowością zakonu krzyżackiego oraz inne pomysły Karola Górskiego Wojciech Piasek precyzyjnie przemyślał. W rozdziale piątym poświęconym miejscu, jakie zajmuje autor i jego twórczość, na mapie dorobku historiografii polskiej, autor uzyskał dobry efekt, konfrontując myśli Górskiego z poglądami na kulturę i gospodarkę innego polskiego historyka Witolda Kuli. Tenże również odwoływał się do antropologii, przyjmując jej perspektywę w wariacie funkcjonalistycznych twierdzeń o całościowym systemie gospodarczym i społecznym. Była to więc inna antropologia i inaczej wykorzystana.

Omawiana tu książka Wojciecha Piaska jest gęsta od faktów. Przedstawiane są one inaczej niż w utartym porządku narracji historycznej. Trudno ją tu w całości referować. To, co można i należy zrobić, to ogólnie skomentować uzyskane efekty metodologiczne i ocenić ich poprawność. Tak więc praca jest nowocześnie napisanym traktatem o historii pewnego wycinka myśli historycznej, zinterpretowanej na sposób antropologiczny. Autor swobodnie i kompetentnie posługuje się w analizach kategoriami antropologicznymi, osiągając intelektualne wyniki, o których w zakończeniu książki tak napisał: „W historii PRL, która jest światem głębokiej odmienności, gdzie różnorodność stanowi także cechę kulturowych całości, niezależnie od tego, czy mamy do czynienia z wyraźnie ukształtowaną ‘wioską intelektualną’ czy też nie, nie mamy odejścia od indywidualizującej perspektywy i badania pojedynczych przypadków zarówno przy konstruowaniu ‘kartograficznego obrazu’, jak i teoretyzujących opisów. Badanie indywidualnych przypadków przy konstruowaniu ‘kartograficznego obrazu’ daje nam pewność, że nie tylko nie ujednicimy kulturowych całości historiografii powojennej, nie sprowadzimy do powszechnego podobieństwa myśli, ale przede wszystkim tworzony obraz nie będzie mapą bezcielesnego krajobrazu”¹². To ważny wniosek, nie wiem jak dla historyka, ale dla antropologa to sedno jego myślenia o człowieku i kulturze.

Praca jest napisana perfekcyjnie; autor dobrze wie, o czym mówi. Język rozprawy jest precyzyjny, a przecież musiał się Wojciech Piasek posługiwać kilkoma różnymi typami wypowiedzi. Poza własną mową głównej narracji jest tu rozbudowana sfera komentarzy w przypisach, są obszernie cytaty cudzej mowy, pojawia się język fragmentów dokumentów archiwalnych. Cytowana bardzo bogata literatura przedmiotowa pochodzi z różnych dziedzin wiedzy. Dowodzi to intelektualnej sprawności i pełnej naukowej kompetencji autora. Publikacja jest obszerna, część merytoryczna liczy sobie 358 stron, a do ogólnej liczby 421 stron dopełniają ją aneks, bibliografia i indeks osobowy. Tak więc trzeba powiedzieć, że pomysł badawczy został wykonany i przedstawiony *lege artis*.

¹² Id., *Historia jako wiedza lokalna. „Antropologiczne przesunięcie” w badaniach nad historiografią PRL*, Toruń 2011, s. 348.

